

Vleermuisonderzoek

Heilig Hartenkerk 's-Hertogenbosch

Onze referentie: 301321

Colofon

Opdrachtgever

Van de Ven Bouw en Ontwikkeling B.V.
De heer P. Mossou
Haya van Somerenstraat 4-01
5032MK Tilburg

Dossiergegevens

Onze referentie: 301321
Uw referentie: 15.220
Status rapport: v1.0

Projectteam

Projectverantwoordelijke: Jasper Verhaar
Specialist Natuur en Ecologie: Jasper Verhaar en Dennis Slotboom
Kwaliteitscontrole: Dennis Slotboom

Contactgegevens

info@Cobra-adviseurs.nl
www.Cobra-adviseurs.nl
T. 088 - 262 72 00

Bedrijfsgegevens

KvK Eindhoven 17232157
Btw-nr. NL 8199.70.220.B01
IBAN NL82 RABO 0153 4125 18

Centraal postadres

Rechtestraat 12
5455 GE Wilbertoord

Samenvatting

In opdracht van Van de Ven Bouw en Ontwikkeling B.V. heeft Cobra adviseurs bv een vleermuisonderzoek uitgevoerd. Het gaat om de Heilig Hartenkerk aan de Rubensstraat 62 in 's-Hertogenbosch. Dit onderzoek is uitgevoerd in verband met het voornemen om renovatie- en restauratiewerkzaamheden uit te voeren aan het kerkgebouw en transformatie/verbouw van de kerk tot woningen. Uit een eerder uitgevoerde quickscan is naar voren gekomen dat er mogelijk verblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis en laatvlieger aanwezig zijn in de spouwmuur van de kerk. Van de Ven Bouw en Ontwikkeling wil weten hoe te handelen binnen het kader van de Wet natuurbescherming.

Resultaten

Wij hebben binnen en nabij het onderzoeksgebied waarnemingen gedaan van gewone dwergvleermuizen (*Pipistrellus pipistrellus*). Wij hebben één verblijfplaats van de gewone dwergvleermuis aangetroffen, namelijk onder de dakrand aan de westgevel van de kerk. Deze verblijfplaats is toegankelijk via een kapotte dakpan. Tijdens een aanvullende inspectie hebben wij twee gewone dwergvleermuizen aangetroffen achter de overhangende rand van de dakpan. Wij vermoeden dat zich onder de overkapping bij de sacristie een tweede verblijfplaats van de gewone dwergvleermuis bevindt. Het is goed mogelijk dat beide verblijfplaatsen door dezelfde vleermuizen afwisselend en in combinatie met andere verblijfplaatsen nabij de kerk jaarrond in gebruik zijn. De Heilig Hartenkerk herbergt dus twee vaste rust- en verblijfplaatsen van twee gewone dwergvleermuizen. Wij hebben geen andere soorten vleermuizen waargenomen.

De Wet natuurbescherming

Alle vleermuizen zijn strikt beschermd door de Wet natuurbescherming. Alleen als het werk zodanig wordt uitgevoerd dat er geen schadelijk effect voor vleermuizen optreedt, hoeft er geen ontheffing te worden aangevraagd. Er moet dan gewerkt worden volgens hieronder genoemde randvoorwaarden.

Randvoorwaarden

Om het werk ontheffingsvrij uit te kunnen voeren moet aan de volgende randvoorwaarden worden voldaan:

- Kieren en holten onder overkapping bij de sacristie moeten behouden blijven. Werkzaamheden nabij deze verblijfplaats moeten worden uitgevoerd buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018, op een dag waarvan is vastgesteld dat vleermuizen op dat moment geen gebruikmaken van de verblijfplaats.

- Vervangen en aanbrengen van kozijnen in de westgevel moet worden uitgevoerd in de winterperiode, tussen 15 november 2018 en 15 maart 2019. Of de werkzaamheden moeten worden uitgevoerd buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018, op een dag waarvan is vastgesteld dat vleermuizen op dat moment geen gebruikmaken van de verblijfplaats onder de dakrand.
- Kieren tussen de overhangende dakpannen en de muur aan de westgevel moeten behouden blijven en toegankelijk zijn voor vleermuizen. Werkzaamheden moeten worden uitgevoerd in de winterperiode, tussen 15 november 2018 en 15 maart 2019. Of de werkzaamheden moeten worden uitgevoerd buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018, op een dag waarvan is vastgesteld dat vleermuizen op dat moment geen gebruikmaken van de verblijfplaats onder de dakrand.
- Vervangen van overige dakpannen binnen een straal van 4 m vanaf de verblijfplaats onder de dakrand moet worden uitgevoerd in de winterperiode, tussen 15 november 2018 en 15 maart 2019. Of de werkzaamheden moeten worden uitgevoerd buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018, op een dag waarvan is vastgesteld dat vleermuizen op dat moment geen gebruikmaken van de verblijfplaats onder de dakrand.
- Een verblijfplaats moet aan het einde van iedere werkdag weer volledig toegankelijk zijn voor vleermuizen.

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Situatie en planvorming	6
3	Werkwijze	10
4	Onderzoek en resultaten	12
5	Effectbeoordeling	16
5.1	Beschermde status vleermuizen	16
5.2	Effecten op gewone dwergvleermuis	17
5.3	Gevolgen voor de instandhouding van de soort	17
6	Conclusie en advies	18
6.1	Onderzoeksvragen	18
6.2	Mitigerende maatregelen	19
6.3	Ontheffing of VVGB aanvragen	21

Bijlage 1.	Waarnemingen avondbezoek 9 september 2017	
Bijlage 2.	Waarnemingen ochtendbezoek 21 september 2017	
Bijlage 3.	Waarnemingen ochtendbezoek 2 oktober 2017	

1

Inleiding

In opdracht van Van de Ven Bouw en Ontwikkeling B.V. heeft Cobra adviseurs bv een vleermuisonderzoek uitgevoerd. Dennis Slotboom en Jasper Verhaar hebben het onderzoek uitgevoerd op 9 september, 21 september en 2 oktober 2017.

Aanleiding en doel

Dit onderzoek is uitgevoerd in verband met het voornemen om renovatie- en reparatiewerkzaamheden uit te voeren aan het kerkgebouw en transformatie/verbouw van de kerk tot woningen. Uit een eerder uitgevoerde quickscan (ons rapport 'Quickscan Heilig Hartenkerk 's-Hertogenbosch' v1.0, kenmerk 301211) is namelijk naar voren gekomen dat er mogelijk verblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis en laatvlieger aanwezig zijn in de spouwmuur van de kerk. Om dit vast te stellen, moet een nader onderzoek uitgevoerd worden. Als uit het nader onderzoek blijkt dat vleermuizen de kerk gebruiken als vaste rust- en verblijfplaats, kunnen de werkzaamheden mogelijk alleen met een ontheffing of een verklaring van geen bedenkingen (VVGB) uitgevoerd worden of moeten compenserende of mitigerende maatregelen getroffen worden.

Onderzoeksvragen

Wij beantwoorden met dit onderzoek de volgende vragen:

- Welke soorten vleermuizen maken gebruik van het kerkgebouw?
- Wat is de waarde van het kerkgebouw als verblijfplaats voor vleermuizen?
- Is een ontheffing in het kader van de Wet natuurbescherming nodig?

Hebt u na het lezen van dit rapport nog vragen?

Neem dan gerust contact met Jasper Verhaar op. Hij is bereikbaar op 088-262 72 00.

Uw veelzijdig specialist,

Joost Verhagen

Directeur

Cuijk, 15 november 2017

2

Situatie en planvorming

Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied betreft de Heilig Hartenkerk aan de Rubensstraat in 's-Hertogenbosch. Het bijgebouw (de sacristie inclusief het afdak boven de entree) ten oosten van de kerk behoort ook tot het onderzoeksgebied, maar de pastorie ten zuiden van de kerk niet. Wij hebben uitsluitend de buitenkant van de kerk en de sacristie onderzocht. De aandacht ligt op verblijfplaatsen nabij de dakrand, spouwmuren en overkappingen. Op afbeelding 1 is het onderzoeksgebied globaal gemarkeerd.

Afbeelding 1. Onderzoeksgebied (rood kader)

De situatie

De Heilig Hartenkerk is omstreeks 1950 gebouwd en bestaat uit een hoofdgebouw en sacristie. De Heilig Hartenkerk en de sacristie zijn in 2015 aan de kerkelijke eredienst onttrokken. Ten noorden van de kerk ligt een gazon en ten zuiden de tuin. Het hoofdgebouw betreft een hoge kerkzaal met een puntdak met daarop een klokkentoren. De sacristie ten oosten van de kerk is toegankelijk via een trap met daarboven een overkapping. Op de daken van alle genoemde gebouwen liggen dakpannen, waarvan enkele kapot zijn. Voor zover bekend gaat het om enkele kapotte dakpannen bovenaan de westgevel en enkele aan de zuidzijde van de kerk. De dakpannen aan de rand van in ieder geval de westgevel zijn vastgemetseld op de bovenzijde van de buitengevel. Er staan in de directe omgeving van de kerk verschillende bomen en heggen. Op foto 1 t/m 4 is de situatie afgebeeld.

Foto 1. Hoofdgebouw Heilig Hartenkerk (noordzijde)

Foto 2. Hoofdgebouw Heilig Hartenkerk (zuidzijde)

Foto 3. Sacristie Heilig Hartenkerk (oostzijde)

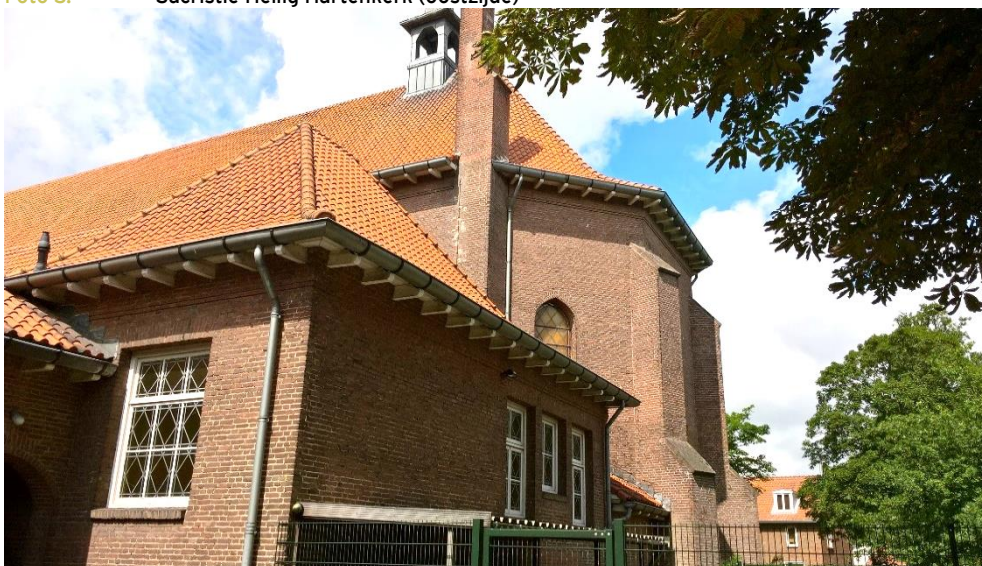

Foto 4. Hoofdgebouw Heilig Hartenkerk (westzijde/-gevel met hoofdingang)

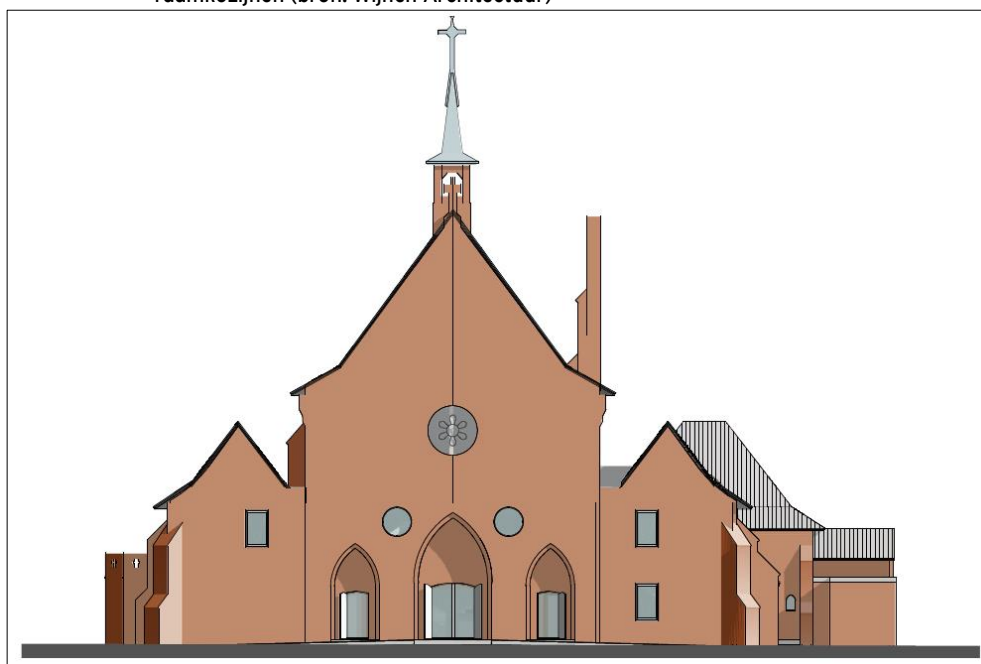

Planvorming

Van de Ven Bouw en Ontwikkeling is van plan om twaalf grondgebonden woningen te realiseren in het hoofdgebouw en de sacristie van de kerk. Van de twaalf woningen krijgen tien woningen toegang tot een tuin. In de zijgevels worden daarom deuren en ramen gemaakt. In de westgevel wordt het bloemkozijn vervangen. In dezelfde gevel worden twee ronde raamkozijnen boven de hoofdingang gemaakt. Ten westen van de hoofdingang wordt één raamkozijn bijgemaakt en ten oosten twee raamkozijnen (zie afbeelding 2). De deurkozijnen van de hoofdingang aan de westgevel blijven behouden. Alle overige bestaande raamkozijnen in het hoofdgebouw en de sacristie worden vervangen.

De zolders en dakgoten blijven in hun huidige vorm behouden, kleine reparaties daargelaten. Gedeeltelijk wordt het metselwerk en het voegwerk in de gevels hersteld. Alle dakpannen van het kerkgebouw worden tijdelijk verwijderd om het dakbeschot plaatselijk te repareren en er mandragende folie op aan te brengen. Vervolgens worden de dakpannen weer teruggelegd, waarbij kapotte dakpannen door nieuwe worden vervangen. Bij de overkapping bij de sacristie is mogelijk onderhoud aan de kap en de dakpannen noodzakelijk. Het doel is om in het tweede kwartaal van 2018 te starten met de werkzaamheden. Deze zullen een jaar in beslag nemen. Het is nog niet duidelijk in welke volgorde de werkzaamheden gaan plaatsvinden.

Afbeelding 2. Situatietekening westgevel met te vervangen bloemkozijn en aan te brengen raamkozijnen (bron: Wijnen Architectuur)

3

Werkwijze

Vleermuisprotocol

Het onderzoek is uitgevoerd volgens het protocol vleermuisinventarisaties 2017. Dit protocol is ontwikkeld door het Netwerk Groene Bureaus en goedgekeurd door zoogdiervereniging VZZ, Gegevens Autoriteit Natuur (GAN) en het Ministerie van Economische Zaken (EZ). De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) accepteert inventarisaties uitgevoerd volgens dit protocol als volledig.

Onderzoeksinspanning

Om het aantal onderzoeksronden te bepalen, is ervan uitgegaan dat op verschillende plaatsen aan de buitenzijde van de Heilig Hartenkerk mogelijk verblijfplaatsen van vleermuizen aanwezig zijn. Met de eerder uitgevoerde quickscan is vastgesteld dat verblijfplaatsen mogelijk aanwezig zijn ter plekke van de holle ruimte achter de muur onder de overkapping tussen de sacristie en de pastorie, maar mogelijk ook in de kieren tussen de gevel en de daklijst of onder kapotte dakpannen. Met het vleermuisprotocol als uitgangspunt betekent dit drie veldbezoeken van minimaal twee uur. Dit zijn één avondbezoek en twee ochtendbezoeken. Elk veldbezoek is uitgevoerd door één onderzoeker.

Onderzoeksopzet

Avondbezoek

Tijdens het avondbezoek (wij zijn minimaal een kwartier voor zonsondergang aanwezig) zijn we begonnen met een eerste rondgang en verkenning van het gebied rondom het kerkgebouw. Wij hebben gelet op uitvliegende vleermuizen ter hoogte van de potentiële verblijfplaats onder de overkapping. Wij hebben ook gelet op rondvliegende vleermuizen. Wij hebben vastgelegd wat voor gedrag de vleermuizen vertonen, zoals langsvliegen, foerageren of het uiten van sociale roepen. Op deze manier krijgen wij een beeld van de functionaliteit van het kerkgebouw als verblijfplaats en de directe omgeving als (onderdeel van een) leefgebied.

Ochtendbezoeken

Tijdens de ochtendbezoeken hebben we bij potentiële verblijfplaatsen gepost. Deze verblijfplaatsen hebben wij tijdens een eerdere verkenning van het kerkgebouw bepaald. Wij hebben gelet op zwermende vleermuizen en het invliegen van verblijfplaatsen. Dit geeft inzicht in de functionaliteit van het kerkgebouw als verblijfplaats.

Gebruikte apparatuur

Tijdens de inventarisatieronden hebben wij gebruikgemaakt van een batdetector van het type Petterson D240X. Met deze detector is het mogelijk om zowel naar het hetrodyne als het time expansion-signaal te luisteren. Bij hetrodyning wordt 'live' het door de vleermuis geproduceerde geluid voor de onderzoeker hoorbaar gemaakt. Op basis van dit geluid wordt een vleermuis op naam gebracht. Bij een aantal soorten is dit niet voldoende betrouwbaar. In dat geval wordt een fragment opgenomen en vertraagd afgespeeld, dit heet time-expansion. De met de batdetector opgenomen geluiden worden later op de computer geanalyseerd met het programma Batsound.

4

Onderzoek en resultaten

Quickscan Natuur

Uit het op 7 september 2017 opgestelde rapport ('Quickscan Natuur Heilig Hartenkerk 's-Hertogenbosch v1.0, kenmerk 301211) blijkt dat renovatie- en reparatiewerkzaamheden aan het kerkgebouw en transformatie/verbouw van de kerk tot woningen in potentie een negatieve invloed kunnen hebben op vleermuizen. Dit omdat er een sterk vermoeden is dat vleermuizen gebruikmaken van kieren en holle ruimtes aan de buitenzijde van het kerkgebouw als verblijfplaats. Tevens zijn tijdens onze quickscan onder de overkapping bij de ingang van de sacristie uitwerpselen van vleermuizen aangetroffen. Zowel vleermuizen als hun verblijfsfuncties zijn streng beschermd door de Wet natuurbescherming.

Onderzoeksronden

In totaal hebben wij één avondbezoek en twee ochtendbezoeken uitgevoerd. Het avondbezoek en het eerste ochtendbezoek is uitgevoerd door Jasper Verhaar. Het tweede ochtendbezoek is uitgevoerd door Dennis Slotboom. In tabel 1 hebben wij de omstandigheden tijdens het veldwerk opgenomen.

Tabel 1. Inventarisatieronden

Datum	Moment	Weersomstandigheden
9 september 2017	Avond (19.55 - 22.00 uur)	Droog, bewolkt, 1-2 Bft, 16°C
21 september 2017	Ochtend (06.15 - 08.00 uur)	Droog, onbewolkt, 1 Bft, 11°C
2 oktober 2017	Ochtend (06.15 - 7.45 uur)	Droog, bewolkt, 2 Bft, 17°C

Waarnemingen avond 9 september 2017

Wij hebben vanaf een kwartier voor zonsondergang gepost bij de potentiële verblijfplaats onder de overkapping bij de sacristie (zie foto 5 en 6). Vanaf 20.10 uur is onder en nabij deze overkapping een foeragerende gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) waargenomen. Deze vleermuis kwam uit westelijke richting aanvliegen en bleef circa twee minuten foerageren alvorens verder te vliegen. Wij zijn bij de overkapping blijven posten tot een kwartier na zonsondergang, maar hebben op deze locatie geen andere vleermuizen meer waargenomen. Wij hebben ook geen uitvliegende vleermuizen waargenomen. Later op de avond hebben wij onder en nabij de overkapping geen activiteit van vleermuizen meer waargenomen. Boven het gazon en nabij de gevels aan de noordzijde van de kerk hebben wij een enkele voorbij vliegende gewone dwergvleermuis waargenomen. Tussen de boomkronen ten zuid(west)en van de kerk hebben wij vanaf een kwartier na zonsondergang voortdurend foeragerende gewone dwergvleermuizen waargenomen. Het gaat hier om maximaal circa tien individuen tegelijkertijd. De locaties van de waargenomen vleermuizen zijn weergegeven op de kaart in bijlage 1.

Foto 5. Overkapping bij sacristie

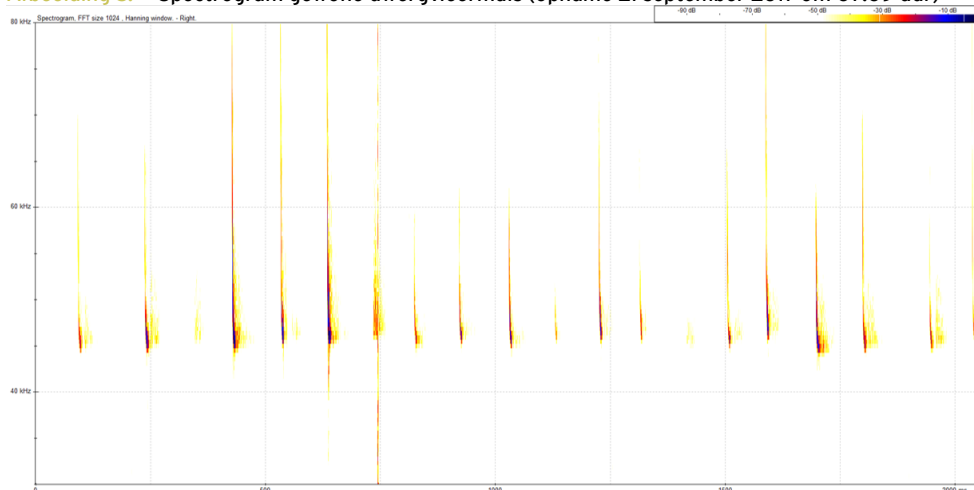
Foto 6. Potentiële verblijfplaats (binnen gele cirkel) onder houten overkapping bij sacristie

Waarnemingen ochtend 21 september 2017

Tussen 6.15 uur en 6.45 uur hebben wij in de nabijheid van het kerkgebouw geen vleermuizen waargenomen. Daarna troffen wij in de tuin op het aangrenzende perceel ten oosten van de kerk een foeragerende gewone dwergvleermuis. Deze week nu en dan uit in de richting van de oostgevel van de kerk. Tussen de boomkronen ten zuid(west)en van de kerk zijn tussen 6.45 uur en 7.05 uur twee gewone dwergvleermuizen foeragerend waargenomen. Om 7.05 uur vloog de gewone dwergvleermuis, die tot dan actief was ten oosten van de kerk, eenmaal onder overkapping bij de sacristie. Vervolgens vloog deze over de overkapping heen in westelijke richting. Mogelijk dezelfde vleermuis vloog enkele minuten later heen en weer langs de westelijke gevel van de kerk. Hierbij benaderde de vleermuis de muur regelmatig. Een afbeelding van de geluidopname tijdens het heen en weer vliegen is weergegeven op afbeelding 3. Omstreeks 7.10 uur vloog deze gewone dwergvleermuis een opening in van een van de kapotte dakpannen aan de rand van de noordelijke dakvleugel (zie foto 7). In de vlucht naar deze opening is een sociale roep van dit exemplaar hoorbaar geweest. Na 7.10 uur hebben wij geen vleermuizen meer waargenomen. De locaties van de waargenomen vleermuizen en de verblijfplaats zijn weergegeven op de kaart in bijlage 2.

Afbeelding 3. Spectrogram gewone dwergvleermuis (opname 21 september 2017 om 07.09 uur)

Foto 7. Verblijfplaats gewone dwergvleermuis

Waarnemingen ochtend 2 oktober 2017

In de periode tussen 6.15 uur en 7.45 uur hebben wij enkele malen een gewone dwergvleermuis waargenomen aan de oostzijde van de kerk. Het ging hier om passerende individuen die af en toe wel in de buurt van de overkapping kwamen, maar hier niet onder zijn gevlogen. In dezelfde periode waren er doorlopend maximaal twee gewone dwergvleermuizen actief tussen de boomkronen ten zuiden van de kerk. Het ging hier om foeragerende vleermuizen waarvan een exemplaar een ander enkele keren strak achterna vloog en leek weg te jagen. De locaties van de waargenomen vleermuizen zijn weergegeven op de kaart in bijlage 3.

Samenvatting resultaten

Wij hebben tijdens de avond- en ochtendveldbezoeken een zekere en een vermoedelijke verblijfplaats van gewone dwergvleermuizen aangetroffen. De zekere verblijfplaats betreft een opening in een kapotte dakpan aan de rand van de westgevel van de kerk. Vlak voor het toetreden van deze verblijfplaats hebben wij een gewone dwergvleermuis een sociale roep horen uitbrengen. Dit wijst erop dat het vermoedelijk om een mannetje gaat die vrouwtjes lokt of zijn territorium verdedigt. Wij hebben tijdens de avond- en ochtendveldbezoeken geen vleermuizen op andere plaatsen het kerkgebouw zien toetreden. Het sterke vermoeden bestaat echter wel dat ook de openingen onder de overkapping bij de sacristie op bepaalde momenten als verblijfplaats door gewone dwergvleermuizen worden gebruikt. Gewone dwergvleermuizen staan er om bekend meerdere verblijfplaatsen te gebruiken. In dit geval wijst het onderzoek uit dat het onderzoeksgebied Heilig Hartenkerk ten minste twee verblijfplaatsen bevat voor de gewone dwergvleermuis.

Aanvullende inspectie

Wij hebben de kapotte dakpannen aan de rand van de westgevel van de kerk nader geïnspecteerd op 6 november 2017 omstreeks 9.45 uur. Toen troffen wij twee gewone dwergvleermuizen aan tegen de muur net achter de overhangende rand van de dakpan. Dit zijn vermoedelijk mannetjes die zich na de paartijd hebben gegroepeerd.

5 Effectbeoordeling

In dit hoofdstuk beschrijven wij de status van vleermuizen in relatie tot de huidige natuurwetgeving, de effecten van de voorgenomen plannen op de aangetroffen gewone dwergvleermuis en tot slot de gevolgen hiervan voor de instandhouding van deze soort.

5.1 Beschermd status vleermuizen

Alle vleermuizen zijn in de huidige Wet natuurbescherming (Wnb) opgenomen in de lijst van Europees beschermde soorten en daarmee strikt beschermd.

De Wnb

De Wnb is op 1 januari 2017 in werking getreden en regelt naast gebiedsbescherming (daarover verderop meer) de soortenbescherming. Deze wet regelt de bescherming van dier- en plantensoorten in hun natuurlijk leefomgeving. Menselijk handelen mag geen nadelige invloed hebben op deze soorten. Volgens de Wnb is het daarom verboden beschermde dier- en plantensoorten, hun nesten, hun holen en andere voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen aan te tasten of te verontrusten. Onderscheiden wordt tussen vogels, Europees beschermde planten- en diersoorten en Nationaal beschermde planten- en diersoorten.

Zorgplicht

De zorgplicht houdt in dat een ieder voldoende zorg in acht moet nemen voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving. Overtreding van de zorgplicht is niet strafbaar gesteld; de zorgplicht kan wel door toepassing van bestuursdwang worden gehandhaafd.

Deze formulering van de zorgplicht brengt met zich mee dat wanneer u een bepaalde handeling wilt verrichten die gevolgen voor natuurwaarden zou kunnen hebben, u zich daaraan voorafgaand op de hoogte stelt van de aanwezige natuurwaarden, de kwetsbaarheid ervan en de mogelijke gevolgen daarvoor van uw handelen. Zo nodig raadpleegt u een ecoloog. Bij de uitvoering van die handeling moet u negatieve gevolgen zoveel mogelijk voorkomen dan wel beperken of ongedaan maken.

5.2 Effecten op gewone dwergvleermuis

Vervangen raamkozijnen

Alle bestaande raamkozijnen worden vervangen. Op enkele meters afstand van de aangetroffen verblijfplaats onder de overkapping van de sacristie bevindt zich een te vervangen deurkozijn en één van de te vervangen raamkozijnen (zie foto 5). Geluid en trillingen tijdens het vervangen van de kozijnen kan voor verstoring zorgen als de verblijfplaats op dat moment door een vleermuis in gebruik is. In de westgevel van de kerk wordt een raamkozijn vervangen en worden vijf kozijnen aangebracht (zie afbeelding 2). Ook hierbij kunnen geluid en trillingen zorgen voor verstoring indien verblijfplaatsen onder kapotte dakpannen op dat moment door een of meer vleermuizen in gebruik is.

Werkzaamheden aan overkapping

Indien onderhoud aan de overkapping bij de sacristie daadwerkelijk wordt uitgevoerd, dan heeft dit mogelijk opheffing van de verblijfplaats of verstoring tot gevolg. Er is sprake van opheffing als de verblijfplaats ontoegankelijk wordt gemaakt of als de toegang er naar toe blijvend wordt versperd. Er is mogelijk sprake van verstoring als werkzaamheden gepaard gaan met geluid en trillingen terwijl de verblijfplaats op dat moment in gebruik is.

Werkzaamheden aan dakbekleding

Alle dakpannen van de kerk worden tijdelijk verwijderd ten behoeve van werkzaamheden aan het dakbeschoot. Kapotte dakpannen worden vervangen door nieuwe. Als kapotte dakpannen ter hoogte van de aangetroffen verblijfplaats worden vervangen en daardoor de kier tussen de pan en de gevel kleiner wordt of verdwijnt, dan leidt dit tot opheffing van de verblijfplaats. Er is ook sprake van opheffing als de verblijfplaats op dat moment niet in gebruik is. De gewone dwergvleermuis maakt namelijk afwisselend gebruik van verschillende verblijfplaatsen. Geluid en trillingen tijdens het verwijderen van omliggende dakpannen zorgt voor verstoring indien de verblijfplaats op dat moment in gebruik is.

5.3 Gevolgen voor de instandhouding van de soort

Tijdens de veldbezoeken zijn telkens meerdere gewone dwergvleermuizen nabij de Heilig Hartenkerk waargenomen. Het maximum was circa tien exemplaren tegelijkertijd. Dit duidt erop dat er een populatie gewone dwergvleermuizen bestaat die de nabijheid van de kerk gebruikt als onderdeel van het leefgebied. Het onderzoeksgebied Heilig Hartenkerk herbergt twee verblijfplaatsen van gewone dwergvleermuizen die vermoedelijk door een of twee mannetjes afwisselend worden gebruikt. Dit betekent dat de andere waargenomen individuen verblijfplaatsen hebben anders dan de kerk.

Gevolgen

De voorgenomen werkzaamheden leiden tot verstoring van de gewone dwergvleermuis of opheffing van diens verblijfplaatsen. Het gaat echter om twee verblijfplaatsen die onderdeel zijn van een netwerk aan verblijfplaatsen. In geval van opheffing van verblijfplaatsen of verstoring zullen de vleermuizen (tijdelijk) gebruikmaken van alternatieve verblijfplaatsen in de nabijheid van de kerk. Aangezien het om een of twee individuen gaat zal dit naar verwachting geen negatieve invloed hebben op de instandhouding van de soort.

6

Conclusie en advies

6.1 Onderzoeksvragen

In de inleiding hebben wij drie onderzoeksvragen opgesomd. In dit hoofdstuk geven wij een antwoord op deze onderzoeksvragen en gaan wij in op de te nemen vervolgstappen. De onderzoeksvragen zijn:

- Welke soorten vleermuizen maken gebruik van het kerkgebouw?
- Wat is de waarde van het kerkgebouw als verblijfplaats voor vleermuizen?
- Is een ontheffing in het kader van de Wet natuurbescherming nodig?

Welke soorten vleermuizen maken gebruik van het kerkgebouw?

Wij hebben één soort vleermuis waargenomen. Het gaat om de gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*), de meest algemeen voorkomende vleermuis in Nederland. Gewone dwergvleermuis is een typisch gebouwbewonende soort en maakt gebruik van een netwerk aan verschillende verblijfplaatsen. Andere vleermuissoorten hebben wij niet waargenomen. Wij hebben één gewone dwergvleermuis het kerkgebouw zien toetreden tijdens een ochtendbezoek. Het gaat hier om een opening in een kapotte dakpan aan de rand van de westgevel van het gebouw. Tijdens een aanvullende inspectie in november hebben wij twee gewone dwergvleermuizen aangetroffen tussen de betreffende dakpan en de gevel. Mogelijk worden vergelijkbare kieren bij deze dakrand ook gebruikt als verblijfplaats door de aangetroffen gewone dwergvleermuizen. Het sterke vermoeden bestaat dat de kieren en holtes onder de overkapping bij de sacristie ook als toegang tot een verblijfplaats voor de gewone dwergvleermuis wordt gebruikt.

Wat is de waarde van het kerkgebouw als verblijfplaats voor vleermuizen?

De ruimte onder de kapotte dakpannen aan de westgevel van het kerkgebouw wordt in elk geval in de paartijd gebruikt als vaste rust- en verblijfplaats door vermoedelijk één solitair mannetje van de soort gewone dwergvleermuis. Het is goed mogelijk dat dit solitaire mannetje ook gebruik maakt van de kieren en holtes onder de overkapping bij de sacristie en van verblijfplaatsen in gebouwen anders dan de kerk. Gewone dwergvleermuis maakt immers afwisselend gebruik van verschillende verblijfplaatsen. Bovendien zijn onder de overkapping eerder uitwerpselen van vleermuizen door ons gevonden wat geschiktheid van deze locatie als verblijfplaats aannemelijk maakt. Buiten de paartijd verblijven er vermoedelijk twee mannetjes van de soort gewone dwergvleermuis onder de kapotte dakpannen aan de westgevel. Het onderzoeksgebied Heilig Hartenkerk herbergt dus twee vaste rust- en verblijfplaatsen van twee gewone dwergvleermuizen. Deze verblijfplaatsen doen in ieder geval dienst als zomerverblijfplaatsen, maar mogelijk ook als paarverblijfplaatsen. Voor de functie als winterverblijfplaats is de verblijfplaats onder de dakpannen aan rand aan de westelijke gevel van de kerk te koud en ongeschikt. De spouwmuur is namelijk niet bereikbaar en kan daardoor niet als winterverblijfplaats dienen. De overkapping bij de sacristie ligt meer beschermd en voldoet mogelijk wel als

winterverblijfplaats. In beide gevallen is echter geen sprake van een massaverblijfplaats. Hiervoor zouden meer dan enkele tientallen exemplaren de verblijfplaats moeten gebruiken. Deze aantallen hebben wij niet waargenomen. Naar alle waarschijnlijkheid maakt de Heilig Hartenkerk onderdeel uit van een netwerk van vaste rust- en verblijfplaatsen van gewone dwergvleermuizen.

Is een ontheffing in het kader van de Wet natuurbescherming nodig?

Er is geen ontheffing of verklaring van geen bedenkingen (VVGB) nodig als het werk zo kan worden uitgevoerd dat er geen verbodsbepalingen worden overtreden. Over deze randvoorwaarden leest u meer in paragraaf 6.2. Als de werkzaamheden wel leiden tot het opzettelijk verstoren van vleermuizen dan is sprake van overtreding van Art. 3.5 lid 2 van de Wet natuurbescherming. Als er vaste rust- en verblijfplaatsen worden opgeheven dan is sprake van overtreding van Art. 3.5 lid 4 van de Wet natuurbescherming. U heeft dan in beide gevallen een ontheffing of VVGB nodig. Hierover leest u meer in paragraaf 6.3.

6.2 Mitigerende maatregelen

Wanneer het werk wordt uitgevoerd volgens de hieronder genoemde randvoorwaarden is het aanvragen van een ontheffing of VVGB voor het verstoren van gewone dwergvleermuis en het opheffen van vaste rust- en verblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis niet nodig.

Werkzaamheden aan en nabij overkapping sacristie

Het gaat hier om het vervangen van het deur- en raamkozijn onder en naast de overkapping en werkzaamheden aan de overkapping zelf. Voer het werk uit buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018. Voer het werk pas uit nadat uit een nadere beoordeling door een vleermuisdeskundige blijkt dat er zich in de verblijfplaats op dat moment geen vleermuizen bevinden. Het werk moet dan dezelfde dag in één werkgang worden uitgevoerd. Belangrijk is dat de verblijfplaats tijdens de werkzaamheden onaangetaast blijft. De verblijfplaats moet aan het einde van de werkdag weer volledig toegankelijk zijn voor vleermuizen.

Vervangen en aanbrengen kozijnen westgevel

Optie 1: in winterperiode

Voer het werk uit in de winterperiode, tussen 15 november 2018 en 15 maart 2019.

Optie 2: buiten winterperiode

Voer het werk uit buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018. Voer het werk uit nadat uit een nadere beoordeling door een vleermuisdeskundige blijkt dat er zich in de verblijfplaats onder dakrand aan de westgevel op dat moment geen vleermuizen bevinden. Deze beoordeling kan alleen plaatsvinden in de periode waarin gewone dwergvleermuizen actief zijn, dus vandaar buiten de winterperiode. Het werk moet dan dezelfde dag in één werkgang worden uitgevoerd. Belangrijk is dan dat de verblijfplaats aan het einde van de werkdag weer volledig toegankelijk is voor vleermuizen.

Werkzaamheden aan dakrand westgevel*Optie 1: in winterperiode*

De dakpannen aan de rand van de westgevel mogen worden vervangen, mits verblijfplaatsen behouden blijven. Dit kan alleen als een kier van 3 cm tussen de overhangende dakpannen en de gevel blijft bestaan. Doe dit door een houten strip van 3 cm dik tegen de gevel en onder de overhangende dakpan te bevestigen. Deze strip moet om de 2 m minimaal 15 cm zijn onderbroken zodat de gewone dwergvleermuis de kier kan toetreden. Breng ter hoogte van de onderbrekingen op grove wijze een dunne laag specie aan op de voegen. Invliegende vleermuizen klampen zich daar aan vast voordat ze de kier toetreden. Voer deze werkzaamheden uit in de winterperiode, tussen 15 november 2018 en 15 maart 2019. Deze maatregel zal de verblijfplaatsen voor de gewone dwergvleermuis in stand houden.

Optie 2: buiten winterperiode

Voer het werk (zoals hierboven beschreven) uit buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018. Voer het werk uit nadat uit een nadere beoordeling door een vleermuisdeskundige blijkt dat er zich in de verblijfplaats op dat moment geen vleermuizen bevinden. Deze beoordeling kan alleen plaatsvinden in de periode waarin gewone dwergvleermuizen actief zijn, dus vandaar buiten de winterperiode. Het werk moet dan dezelfde dag in één werkgang worden uitgevoerd. Belangrijk is dan dat de verblijfplaats aan het einde van de werkdag weer volledig toegankelijk is voor vleermuizen.

Werkzaamheden aan overige dakbekleding*Optie 1: in winterperiode*

Het gaat hier om het vervangen van de overige dakpannen in een straal van 4 m vanaf de verblijfplaats onder dakrand aan de westgevel. Voer het werk uit in de winterperiode, tussen 15 november 2018 en 15 maart 2019.

Optie 2: buiten winterperiode

Voer het werk (zoals hierboven beschreven) uit buiten de winterperiode, tussen 15 maart en 15 november 2018. Voer het werk dan uit nadat uit een nadere beoordeling door een vleermuisdeskundige blijkt dat er zich in de verblijfplaats onder dakrand aan de westgevel op dat moment geen vleermuizen bevinden. Het werk moet dan dezelfde dag in één werkgang worden uitgevoerd. Belangrijk is dan dat de verblijfplaats aan het einde van de werkdag weer volledig toegankelijk is voor vleermuizen.

Extra verblijfplaatsen aanbieden

Wij adviseren om het aanbrengen van kunstmatige permanente vleermuisverblijfplaatsen in de Heilig Hartenkerk op te nemen in de planvorming. Als aan bovenstaande randvoorwaarden wordt voldaan is dit echter niet wettelijk verplicht aangezien geen verblijfplaatsen verloren gaan of vleermuizen worden verstoord. Toch zijn er veel voordelen te bedenken bij natuurbewust bouwen op deze locatie. Wij kunnen u adviseren over verschillende typen kunstmatige verblijfplaatsen voor vleermuizen. Ook het plaatsen ervan kunnen wij in overleg met u organiseren. Let er op dat het wettelijk wel noodzakelijk kan worden alternatieve verblijfplaatsen aan te bieden als het werk er toe leidt dat de verblijfplaatsen toch verloren gaan ofwel niet behouden kunnen blijven.

Straatverlichting

Het gebruik van kunstlicht in en buiten de stedelijke omgeving neemt nog steeds toe. Van vleermuizen is bekend dat veel soorten kunstlicht bewust vermijden. Vooral voor verblijfplaatsen, aanwezig in Heilig Hartenkerk, is het van belang dat deze niet direct worden beschenen door kunstlicht. Wij adviseren daarom gebruik te maken van zo min mogelijk straatverlichting. Kies voor armaturen die het licht uitsluitend naar beneden verspreiden.

6.3 Ontheffing of VVGB aanvragen

Mogelijk kunnen de werkzaamheden niet volgens de in paragraaf 6.2 genoemde randvoorwaarden worden uitgevoerd, terwijl de werkzaamheden toch doorgang moeten vinden. In dat geval is sprake van het opzettelijk verstoren van vleermuizen (overtreding van Art. 3.5 lid 2 van de Wet natuurbescherming) en/of het opheffen van vaste rust- en verblijfplaatsen (overtreding van Art. 3.5 lid 4 van de Wet natuurbescherming). U heeft dan in beide gevallen een ontheffing of een verklaring van geen bedenkingen (VVGB) nodig. Als voor de werkzaamheden aan de Heilig Hartenkerk waarbij overtredingen van de verbodsbepalingen ook een omgevingsvergunning nodig is, zijn er twee mogelijkheden voor een initiatiefnemer om ontheffing/VVGB aan te vragen:

- De initiatiefnemer kan eerst een aparte ontheffing soortenbescherming onder de Wet natuurbescherming aanvragen en daarna de omgevingsvergunning. Natuurtoestemming vindt dan plaats in de vorm van een ontheffing.
- De initiatiefnemer kan direct een omgevingsvergunning aanvragen bij de gemeente, waarbij de natuurtoestemming(en) procedureel onderdeel is van deze vergunning. Dit wordt ook wel het 'aanhaken bij de omgevingsvergunning' genoemd. Natuurtoestemming vindt dan plaats in de vorm van een verklaring van geen bedenkingen (VVGB).

In beide gevallen kan de afgifte van een ontheffing/VVGB circa 13 tot 32 weken duren na ontvangst van de aanvraag. Bovendien moet u rekening houden met kosten voor het laten opstellen van de onderbouwing voor de aanvraag door een deskundig ecooloog. Als u dat wilt, dan kunnen wij de aanvraag voor u verzorgen.

Bijlage 1

Waarnemingen avondbezoek 9 september 2017

Avondbezoek 9 september 2017

Gewone dwergvleermuis (enkele waarneming; foeragerend)

Gewone dwergvleermuis (meerdere waarnemingen; foeragerend)

Bijlage 2

Waarnemingen ochtendbezoek 21 september 2017

Ochtendbezoek 21 september 2017

- Gewone dwergvleermuis (enkele waarneming; foeragerend)
- Gewone dwergvleermuis (meerdere waarnemingen; foeragerend)
- Gewone dwergvleermuis (enkele waarnemingen; verblijfplaats)

Bijlage 3

Waarnemingen ochtendbezoek 2 oktober 2017

Ochtendbezoek 2 oktober 2017

- Gewone dwergvleermuis (enkele waarneming; foeragerend)
- Gewone dwergvleermuis (meerdere waarnemingen; foeragerend)

Centraal postadres
Rechtestraat 12
5455 GE Wilbertoord
T. 088 - 262 72 00

Voor meer informatie over
Cobra bezoek onze websites
www.Cobra-Adviseurs.nl
info@Cobra-Adviseurs.nl